

Профессиональная этика журналистов: В 2 т. Т. 1. Документы и справочные материалы. М., 1999.

Паступіў у рэдакцыю 20.05.2002.

Таццяна Уладзіміраўна Падаляк – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры сацыялогіі журналістыкі.

Д.А. СТАНЮТА

ПРЭСА ГРАМАДСКІХ АБ'ЯДНАННЯЎ ЯК АБ'ЕКТ ДАСЛЕДАВАННЯ

Делается попытка обосновать целесообразность рассмотрения периодики общественных объединений в качестве самостоятельного раздела прессы и определить свойственные ей характерные черты.

The article makes an attempt to ground expediency for treating Periodicals of public associations as an independent division of Press and to define their typical features.

Існуе мноства класіфікацый сучаснай прэсы. Найбольш традыцыйныя з іх – паводле тэрытарыяльна-адміністрацыйнага дзялення і паводле тэматыкі.

Гаворачы пра сістэму прэсы ў той ці іншай постсавецкай краіне, даследчыкі звычайна падзяляюць перыёдыку паводле ахопу аўдыторыі і тэрыторыі распаўсюджвання на нацыянальную (рэспубліканскую), абласную і рэгіянальную. Паводле тэматыкі класіфікуюцца грамадска-палітычныя, эканамічныя, літаратурна-мастацкія, спартыўныя, забаўляльныя, рэкламныя і іншыя выданні.

З'яўленне незяржаўных СМІ прымусіла ўсіх нас улічваць уплыў, які аказвае на рэдакцыйную палітыку заснавальнік і ўласнік выдання. З'явіўся сэнс класіфікаваць СМІ паводле ўласніка. Напрыклад, парламенцкая, муніцыпальная газета, орган савета міністраў, выданні тых ці іншых медыя-холдынгаў, фінансава-прамысловых груп, партый і г. д. У межах гэтай класіфікацыі ёсць месца і для перыядычных выданняў, заснавальнікам альбо выдаўцом якіх з'яўляецца адно ці некалькі грамадскіх аб'яднанняў, інакш кажучы, для прэсы грамадскіх аб'яднанняў. Ніжэй робіцца спроба абгрунтаваць мэтазгоднасць разгляду перыёдыкі грамадскіх аб'яднанняў у якасці самастойнага раздзела прэсы і пазначыць уласцівыя ёй характэрныя рысы.

Апошнім часам грамадскія аб'яднанні на Беларусі не толькі прыцягваюць усё большую ўвагу сацыёлагаў і іншых даследчыкаў грамадскай думкі, але і атрымліваюць ад іх своеасаблівы крэдыт надзей. Пры гэтым даследчыкаў не вельмі цікавіць дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў у мінулы савецкі час, бо адзначаецца, што яна цалкам падпарадкоўвалася мэтам тагачаснай сістэмы і была адным з накірункаў дзяржаўнага ўплыву на жыццё асобы. Менавіта ў сваім сённяшнім стане грамадскія аб'яднанні і іншыя некамерцыйныя арганізацыі разглядаюцца як найбольш сталая форма сацыяльнай актыўнасці. Яны прэтэндуюць на права прадстаўляць сабой так званыя трэці сектар грамадства (першы – дзяржава, другі – бізнес).

У гэтым кантэксце прэса грамадскіх арганізацый можа разглядацца як адзін з найбольш істотных сродкаў уплыву гэтых арганізацый на фарміраванне грамадзянскай супольнасці. Як слушна заўважае аглядальнік "Радые Свабода" В. Цыганкоў, «...сёння ў свеце многія ўспрымаюць журналістыку як адну з самых цынічных і прагматычных прафесій. "Мы проста робім сваю працу", – какетліва гавораць рэпарцёры, атрымліваючы, напрыклад, чарговую прэмію. Для краін са сфарміраванай і ўстойлівай дэмакратыяй, пэўна, гэта натуральна – журналіст толькі пастаўляе інфармацыю і не рызыкуе браць на сябе іншых функцый. Але ў Беларусі, дзе змаганне за пабудову грамадзянскай супольнасці, здаецца, толькі пачынаецца, сродкі масавай інфармацыі могуць набываць зусім іншыя функцыі» (www.svaboda.org), якія даюць падставу для разгляду прэсы грамадскіх арганізацый у якасці сама-

стойнай і своеасаблівай часткі перыёдыкі. У дачыненні да перыёдыкі грамадскіх арганізацый можна гаварыць пра такія спецыфічныя для яе функцыі, як, па-першае, – канала камунікацыі паміж членамі групы і, па-другое, – прысваення статусу, або суб'ектывацыі.

Паводле Дж. Куррана, сродкі масавай камунікацыі грамадзянскага сектара выконваюць функцыю канала сувязі паміж членамі групы. Пры гэтым яны могуць забяспечваць “сувязь паміж лідэрамі, актывістамі і прыхільнікамі, узмацняць прыналежнасць да арганізацыі, перадаваць інфармацыю, якая неабходна для функцыянавання арганізацыі, забяспечваць унутраны форум для развіцця новых ідэй і стратэгий” (Курран 1999, 195). Выданні адлюстроўваюць дзейнасць “сваёй” арганізацыі, фармулююць інтарэсы членаў і кліентаў, спецыфічным чынам, зыходзячы з яе пазіцыі, адбіраюць і інтэрпрэтуюць факты, раскрываюць тыя ці іншыя тэмы. Гэта дапамагае членам і кліентам асэнсавачь агульны інтарэс, які аб'ядноўвае іх і найбольш сканцэнтравана фармулюецца як місія арганізацыі, яе доўгатэрміновая і канечная мэта. У гэтым выпадку прамымі ці ўскоснымі вынікамі публікацый з'яўляюцца не толькі паляпшэнне разумення членамі і кліентамі арганізацыі іх агульных інтарэсаў, але і пашырэнне вядомасці грамадскага аб'яднання, фарміраванне яго іміджу, увага да яго з боку незаангажаваных індывідаў. Такім чынам, выданне не толькі садзейнічае развіццю пэўнай грамадскай групы, але і ўзмацняе яе знешні ўплыў праз механізмы, уласцівыя грамадзянскай супольнасці.

П. Лазарсфельд і Р. Мертан разглядаюць у якасці адной з важных сацыяльных функцый функцыю прысваення статусу. “Сродкі масавай камунікацыі надаюць статус грамадскім праблемам, асобам, арганізацыям і масавым рухам” (Лазарсфельд 1999, 140). Яны павышаюць прэстыж і ўзмацняюць уладу індывідаў і груп, легітымізуюць, г. зн. прызнаюць законным іх статус, робяць іх важнымі. Функцыя прысваення статусу ўваходзіць у структуры арганізаванага сацыяльнага дзеяння праз легітымізацыю пэўных палітык, асоб і груп, якія падтрымліваюцца сродкамі масавай камунікацыі.

Аналізуючы альтэрнатыўныя беларускія СМІ з улікам іх укладу ў развіццё грамадзянскай супольнасці ў постсавецкі час, прафесар А.Ц. Манаеў вызначае іх функцыю суб'ектывацыі сацыяльнага жыцця. На яго думку, на працягу доўгага часу ў нашай краіне ні індывід, ні сям'я, ні якая-небудзь сацыяльная, нацыянальная або тэрытарыяльная супольнасць не маглі выступіць у якасці сацыяльнага суб'екта. Прэса і іншыя СМІ, якія разглядаліся ў якасці інструмента партыйнай палітыкі, першапачаткова былі сродкамі дэсуб'ектывацыі індывідаў і груп, погляды якіх супрацьстаялі альбо не супадалі з пазіцыяй улад. У цяперашні час альтэрнатыўная прэса выконвае супрацьлеглую функцыю. Яна стымулюе развіццё разнастайных сацыяльных суб'ектаў, тым самым стымулючы і ўзнікненне грамадзянскай супольнасці (гл. Манаев 2000, 379).

Прэса грамадскіх аб'яднанняў выконвае функцыю суб'ектывацыі, калі яна гаворыць пра тых і ад імя тых, хто дагэтуль не меў магчымасці быць пачутым масавай аўдыторыяй. Гэта, напрыклад, асобы, чые інтарэсы не ў стане выявіць ні дзяржава, ні бізнес; грамадскія ініцыятывы і плыні самых розных накірункаў, грамадскія аб'яднанні, асацыяцыі, саюзы, інстытуты і г. д. Тым самым прэса робіць свой уклад у развіццё шматполюснасці, якая характэрна для грамадзянскай супольнасці.

Выкананне названых функцый найбольш ярка характарызуе прэсу грамадскіх аб'яднанняў як самастойную групу перыядычных выданняў. Каб больш пэўна акрэсліць аб'ект даследавання, сфармулюем, што пад “прэсай грамадскіх аб'яднанняў” мы будзем разумець перыядычныя выданні, у якіх заснавальнікаў альбо выдаўцоў якіх уваходзяць адна ці некалькі зарэгістраваных грамадскіх арганізацый.

Каб пазбегнуць празмернага пашырэння поля даследавання, мэтазгодна ўвесці некаторыя абмежаванні. "Общественными... организациями (объединениями) признаются добровольные объединения граждан, в установленном законодательном порядке объединившихся на основе общности их интересов для удовлетворения духовных или иных нематериальных потребностей", – так напісана ў Грамадзянскім кодэксе Рэспублікі Беларусь (Грамадзянскі кодэкс 1999, 78). Пад гэта вызначэнне падпадаюць занадта розныя па сваіх мэтах арганізацыі, таму сучасныя даследчыкі трэцяга сектара грамадства вызначаюць яго наступным чынам: "...грамадская арганізацыя – гэта арганізацыя, заснаваная прыватнымі асобамі, створаная для рэалізацыі канкрэтнай непрыбыткавай мэты, якая мае грамадскую значнасць. Гэтыя крытэрыі ахопліваюць вельмі шмат арганізацый, аднак, асацыяцыі, дабрачынныя арганізацыі, фонды. Як гэта прынята ў большасці краін свету, гаворачы пра грамадскія арганізацыі, выключым з гэтай сферы 4 вельмі спецыфічныя віды арганізацый: палітычныя партыі, цэрквы, а таксама прафесійныя саюзы і аб'яднанні працадаўцаў..." (Станоўскі 1999, 103).

Унутры масіва прэсы грамадскіх аб'яднанняў звяртаюць на сябе ўвагу дзве даволі розныя плыні: першая – зарэгістраваныя перыядычныя выданні з тыражом ад адной да некалькіх дзесяткаў тысяч экзэмпляраў; другая – незарэгістраваныя перыядычныя выданні тыражом да 300 экзэмпляраў.

Першая група аб'ядноўвае каля 119 друкаваных СМі (Быковский 2002, 4). Пэўнае ўяўленне пра разнастайнасць і шматлікасць зарэгістраваных выданняў грамадскіх аб'яднанняў дае наступны пералік: *грамадска-палітычныя выданні*: "Голас Радзімы", "Наша слова", "Цэнтральная газета", "Тыднёвік Магілёўскі", "Шлях" (Брэст), "Пагоня", "Зніч", "Куцейна"; *газеты і часопісы, прысвечаныя літаратуры і мастацтву і заснаваныя з удзелам творчых саюзаў*: "Літаратура і мастацтва", "Крыніца", "Першацвет", "Вдохновение", "Бібліятэка часопіса "Маладосць"; *гістарычныя і краязнаўчыя часопісы, газеты*: "Спадчына", "Лідскі летапісец", "Віцебскі сшытак", "Берасцейскі край", "Голас Берасцейшчыны"; *выданні для дзяцей, падлеткаў і моладзі*: часопісы "Бярозка", "Студэнцкая думка", "Качели", газеты "Молодежный проспект", "Зорька", "Центр-W"; *культурна-асветніцкія выданні нацыянальных меншасцей на Беларусі*: польскія газета "Głos nad Niemną", часопісы "Magazyn Polski" і "Slowo ogcyste"; яўрэйскія "Авив" і "Друзья-Хаверим"; *выданні па правазнаўству і дзяржаўнаму будаўніцтву*: "Res Nova" і "Феміда-nova".

Абароне правоў і інтарэсаў інвалідаў і пажылых людзей прысвечаны газета "Наша доля" і часопіс "Акно" Беларускага таварыства інвалідаў. Газету "Вестник мира" заснаваў Беларускі фонд міру. Беларуская асацыяцыя журналістаў выдае часопіс "Абазур", а таксама газету "Свободная зона" разам з Фондам развіцця рэгіянальнай прэсы. Фармальна да выданняў грамадскіх аб'яднанняў таксама можна аднесці газеты "Красный крест", "Российско-белорусский союз", "Мир животных", "Міласэрнасць", "Тайны мироздания", "Экология Минска".

Адзначым, што асабліва сцю даследуемай часткі перыёдыкі з'яўляюцца тэматычная разнастайнасць і надзвычай шырокая дыферэнцыяцыя чытацкіх аўдыторый. Грунтоўнае вывучэнне прэсы грамадскіх аб'яднанняў паказвае, што сярод яе ўзораў існуюць сапраўды унікальныя па сваёй тэматыцы выданні. Яны – следства разнастайнасці тых мэт і інтарэсаў, якім падпарадкавана дзейнасць заснавальнікаў гэтага віду прэсы – саміх грамадскіх аб'яднанняў.

Адзначым, што ў цяперашніх заканадаўчых умовах афармленне перыядычнага выдання на грамадскае аб'яднанне – гэта адзін з рэальных спосабаў яго рэгістрацыі. Але зарэгістраваная перыёдыка – толькі надводная частка айсберга прэсы грамадскіх аб'яднанняў. Калі па стану на 1 мая 2001 г.

у Беларусі налічвалася 1170 зарэгістраваных перыядычных выданняў, дык, па звестках Беларускай асацыяцыі рэсурсных цэнтраў, акрамя гэтага, выдавалася каля 360 “непрафесійных бюлетэняў, якія ахопліваюць аўдыторыю каля 80 000 чытачоў” (гл. BARC List NEWS 2001).

Можна лічыць унікальнай сітуацыю, калі ў найноўшай гісторыі беларускага грамадства і айчыннай журналістыцы назапашана гэтка вялізная колькасць узораў перыёдыкі, якая ўсё яшчэ чакае сваіх даследчыкаў. Шматлікасць і разнастайнасць “непрафесійных” выданняў даюць падставу разглядаць іх як неад’емную частку прэсы грамадскіх аб’яднанняў і дазваляюць уключаць гэтую плынь перыёдыкі ў поле даследавання.

Часам выдаўцы наўмысна пазначаюць сваё незарэгістраванае выданне як “неперыядычнае” або як выданне, якое распаўсюджваецца на правах службовай інфармацыі. Гэткія спасылкі не павінны звужаць кола даследавання. Калі выданне мае пастаянную назву, парадкавы нумар і выходзіць у свет не радзей аднаго разу ў год, яно па закону з’яўляецца перыядычным друкаваным выданнем.

У Даведніку перыядычных выданняў беларускіх грамадскіх аб’яднанняў найбольшую тэматычную групу складаюць маладзёжныя і дзіцячыя выданні (40 найменняў). Па колькасці з імі сапернічаюць грамадска-палітычныя выданні (38), а таксама перыёдыка па культуры, літаратуры і мастацтву (31). Далей у парадку змяншэння колькасці назваў ідуць такія тэматычныя групы, як гісторыя і краязнаўства, правы чалавека, выданні рэсурсных цэнтраў, экалогія і ахова прыроды, нацыянальныя меншасці, адукацыя, юрыдычныя пытанні, прадпрыемства, рынак і гандаль, выданні для жанчын, інвалідаў, медыцына, сям’я, наступствы Чарнобыльскай аварыі, транспарт, эканоміка, навука, правапарадак, прамысловасць і тэхналогіі, сельская гаспадарка, спорт.

Найбольш відавочныя адрозненні паміж зарэгістраванай і незарэгістраванай прэсай грамадскіх аб’яднанняў тычацца тэхнічнага і эканамічнага бакоў іх існавання. Прыналежнасць да той ці другой часткі вызначае знешні выгляд выдання, спосаб яго распаўсюджвання, прыбытковасць. Для незарэгістраванай перыёдыкі грамадскіх аб’яднанняў найбольш характэрныя такія тыпы выданняў, як бюлетэнь, газета, часопіс.

Тыповы бюлетэнь прадстаўляе сабой надрукаванае на рызографе аднакаляровае выданне на 4–16 старонках фармату А4, якое звычайна бывае невысокай якасці друку з кепскім узнаўленнем фотаздымкаў і паўтонаў рознай шчыльнасці і г. д. У выніку дрэнна выглядаюць ілюстрацыі і загалоўкі, а таксама тэкст на падложцы са скажонай таніроўкай. Усё гэта зніжае даступнасць выдання, спрыяе ізаляванасці, замкнёнасці “малой” прэсы.

Незарэгістраваныя часопісы грамадскіх аб’яднанняў хоць і не саступаюць зарэгістраваным па “таўшчыні” і змястоўнасці, але ў сваёй большасці не могуць дазволіць сабе шматкаляровую вокладку (“Трэці сэктар”, “Nota bene”, “Бюлетэнь Асамблеі дэмакратычных няўрадавых арганізацый”, “Organizer”).

Прыкметай часу з’яўляецца існаванне інтэрнет-версій розных СМІ і самастойных інтэрнет-выданняў. Інфармацыйна актыўныя грамадскія аб’яднанні таксама ствараюць свае электронныя рассылкі навін, якія маюць ад некалькіх дзесяткаў да тыячых падпішчыкаў. Напрыклад, ужо не першы год найбуйнейшым электронным сервісам з’яўляецца інфармацыйны сервіс BARCNEWS – рассылка навін Беларускай Асацыяцыі рэсурсных цэнтраў. Нярэдка змест такіх рассылак захоўваецца на адпаведным вэб-сайце, дзе таксама можна знайсці агульныя звесткі, фотаздымкі і архіў папярэдніх выпускаў.

Унутраны падзел прэсы грамадскіх аб’яднанняў пралягае не толькі па лініі “зарэгістраваныя – незарэгістраваныя выданні”, хоць сам па сабе гэты факт ускосна адбіваецца на ягоным змесце, задае вузкі тып зносін. Выда-

вецкая канцэпцыя ў кожнага свая, камунікатар сам вызначае мэты камунікацыі. Але абмежаванасць тыражу незарэгістраванага бюлетэня заўсёды звужае яго аўдыторыю, абумоўлівае слабую сувязь з чытачамі і не дазваляе грунтоўна абавірацца на чытацкія запатрабаванні пры распрацоўцы тэм.

Сучасны беларускі медыя-ландшафт імкліва змяняецца: выданні ўзнікаюць або перастаюць выходзіць амаль штомесяц. Асабліва гэта тычыцца незарэгістраванага сегмента прэсы. Таму аб'ект і працэс вывучэння прэсы грамадскіх арганізацый не супадаюць у часе. І ўсё ж такое даследаванне неабходна працягваць і далей, бо яно пашырае карціну беларускай інфармацыйнай прасторы і адлюстроўвае ўзаемаўплыў журналістыкі і грамадзянскай супольнасці на Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

- Быковский П. Приговор приговору рознь // Белорусский рынок. 2002. 12 жн. № 31(513). С. 4.
- BARC List NEWS (электронная рассылка навін). 2001. 2 чэрв. № 178.
- Гражданский кодекс Республики Беларусь. Мн., 1999.
- Белорусская пресса / Ред. В.А. Гурецкий. Мн., 1998.
- Даведнік перыядычных выданняў беларускіх грамадскіх аб'яднанняў. Мн., 2000.
- Курран Дж. Медиа и демократия: переосмысление // Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: Методология анализа и практика исследований. М., 1999. С. 189–200.
- Лазарсфельд П., Мертон Р. Массовая коммуникация, массовые вкусы и организованное социальное действие // Назаров М.М. Там жа. С. 138–149.
- Манаев О. Становление гражданского общества в независимой Беларуси: Социологические опыты: 1991–2000. Мн., 2000. С. 362–385.
- Станоўскі К. Трэці сектар у дэмакратычнай супольнасці // Да дэмакратыі праз грамадзянскую супольнасць. Шчэцін, 1999. С. 101–110.
- Цыганкоў В. "Наша Ніва" – больш чым газэта // Беларуская служба "Радые Свабода". 2001. 21 мая. <http://www.svaboda.org/programs/press/2001/05/20010521081248.asp>

Паступіў у рэдакцыю 04.06.2002.

Дзмітрый Аляксандравіч Станюта – аспірант кафедры сацыялогіі журналістыкі. Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры сацыялогіі журналістыкі В.П. Вараб'ёў.